Густими пасмами в'ється дим. Метляє його вітер, розносить на всі боки, і тоді постає перед очима широке поле, вкрите снігом.

Край вікна сидить дівчина. їй байдуже, що гомонять між собою пасажири. Не відриваючи очей, стежить вона, як миготять телеграфні стовпи, як хилить вітер над снігом сухі стебла полиню, і вони тремтять, мов живі, під його холодним диханням.

То промайне кущ шипшини, то зачорніє самотня грушка, то пропливе степова будка з вишневим садком і осокорами. І знову німі, холодні поля перед очима.

Уявляє вона, як чекають її зараз батько, мати, сестра Олена і особливо він, Степан Троянченко...

Промайнув невеликий город з сухим соняшничинням, льох, вірьовка з замороженою білизною, старі осокори, і в них, як у віночку, з'явилася маленька станція.

Рідна станція!

Серце забилося. Все тут таке знайоме, близьке, миле... І пригадалося саме зараз, як шуміли в той день осокори, коли вона вирушала до Києва вчитися. Ось тут вона з ним прощалася. А тут він ішов по перону аж до того палісадничка. Поїзд уже від'їхав далеко, а він усе стояв і дивився їй услід.

Це було кілька місяців тому. Зараз у палісадничку повно снігу і голі осокори наче заснули, притрушені легким шаром колючого інею.

"Це ж він не знає, що я приїхала. Напевне б, вийшов мене зустрічати. Ну, що ж, коли ніхто не підвезе,— піду пішки".

Таню! Дочко! — почула вона знайомий голос. Обернулась. У кожусі, в теплих валянках підходив до неї зраділий батько.

— Приїхала? Ну, здрастуй! — Він притулився холодною бородою до її щік." От добре. А ми чекаєм... Та вже сусідські студенти поприїздили, а ти от забарилася. Вчора брав койей в колгоспі, ждав, жДав, а тебе нема. Ну, ходім же...

Він узяв з її рук чемоданчик.

А я думаю — хто б це мене підвіз. Уже збиралася пішки йти.

— Таке скаже. Що в тебе — батька нема а чи коней в колгоспі не вистачає, щоб ходила пішки од станції? — Батько глянув на доньку, посміхнувся.— Оце й я скажу, що празник у нашій хаті буде. Там уже мати тебе жде не діждеться. Та й Олейа... Всі ми скучили.

— І я теж за вами... Ви мені часто снилися... Все наче я вдома.

Батько взяв із саней кожух.

— Одягайся, та будемо їхати.

Він довго обкладав їй йоги сіпом, щоб не змерзла та щоб м'яко було сидіти.

— Досить, тату, мені й так добре.

— Нічого. Отут іще сінця підбавимо.— І він дивився на неї ласкавими очима, зворушений, радий її приїздові.

Кбмір кожуха в нього посивів від паморозі. На вусах і бороді висіли крижані бурульки, і він їх не обривав, бо однаково намёрзнуть. Уже хай вдома причепуриться.

— Поїхали,— взяв до рук віжки. Заскрипіло під полозками. Холодне повітря вдарило в обличчя Тані, швидко зарум'янило Щоки.

— Ти до мене тулися, не так вітер тебе обпікатиме.

—Нічого, не Змерзну. У такому кожусі на Північний полюс можна вирушати.

—— Еге, кожух добряЧий. Оце я тобі, дочко, спасибі скажу, що не забула батьків... Приїхала... А то вчора додойу повернувся " напалась на мене мати: "Не доглеДів, та, може, погано дивився, та, може, вона, бідна, десь пішки йде". Прямо лихо! Та подруги твої навідуються,— тільки жалю нам завдають. А тепер я матір порадую. Вона, мабуть, думала, що й сьогодні не привезу, а воно, бач, гість у хату...

Проїхали лісок, і тоді Таня соромливо запитала в батька:

" А Степан ТроянЧенко?..

" В емТеесІ на ремонті тракторів робить,— глухо відповів батько і вперше за всю дорогу вдарив коней батогом. Коні рвонули й помчали прудкіше.

"Що б це значило? — подумала Таня.— Чому тато розсердився?"

Тінь тривоґи промайнула на дівочому обличчі. Тй думка, що Степай у селі і вона побачиться з н№, може, й сьогодні, заглушила хвилинну тривогу. Серце заэмирало в якомусь солодкому хвилюванні. "Що він мені говоритиме? Ні, не треба... Без слів... З одногр погляду я зрозумію все". Думки про зустріч з ним здій* мали в її душі цілу бурю.

"Я ждав тебе, Тацю,— скаже він.— Я радий, що ти приїхала на канікули. Дуже, дуже радий".

А вона гляне йому в вічі, може, нічого й не скаже, тільки обів'є руками за шию, поцілує... І той поцілунок буде відповіддю на його слова.

Не признається, не скаже йому, як лічила дні рона, що залишились до канікул, як довгими осінніми вечорами, коли всі засинали в кімнаті, думала про нього. У шумі старих тополь, що ростуть перед вікнами гуртожитку, вчувався їй шепіт пристанційних осокорів. І, наче цс було вчора, поставало перед очима прощання й недоговорені слова.

"Приїжджай,— сказав він тоді,— будемо ждати тебе".

І ось вона приїхала. Хотілося, щоб ненароком зустрів її. Хай знає, що вона, як та ластівка, прилинула до рідного села.

— Тобі не холодно? — спитав батько, обриваючи її мрії.

— Як на печі,— посміхнулась дочка.

Проїхали через місток, минули вітряки. Довгим ланцюгом лягли понад Ворсклою білі обриси гір, вкритих деревами.

Здалеку старий листяний ліс видавався Тетяні шевською щіткою. На узгір'ях стояли поодинокі старі дуби, а на них чорними, шапками виділялися докинуті на зиму гнізда граків.

Завернули у вуличку. Тетяна жадібно оглядала хати, шукаючи в них зміни. Та змін було дуже мало. Хіба що ворота в якомусь дворі підправдецо та новий журавель виріс, над криницею. Товстим шаром лежала на цямринах крига, і НІХТО її не обрубував. Тільки й того, що чиясь хазяйська рука притрусила попелом доріжку, щоб не ковзались і не падали на ній люди.

Кілька молодиць та дівчат набирали воду. Придивлялися до Тетяни, закутаної в кожух, і, звичайно, не пізнавали її.

Коні бігли дружно. За кілька хвилин, завернувши у тихий провулочок, спинилися біля розлогих тополь.

— От і приїхали,— промовив батько, встаючи з саней.

Тетяна оглядала старенькі ворота, рідну хату. На очі їй наверталися сльози. Біля воріт ледь визирала заметена снігом лавочка. І кущ бузку перед вікнами, і берест, і тополі — все це таке миле, рідне, хвилююче...

З хати ніхто не виходив. Шибки вікон понамерзали так, що нічого крізь них не побачиш. Заскрипіла хвіртка, цокнув сінешній засув, і до теплої хати першою увійшла Тетяна, а за нею вже й батько. Мати лущила квасолю біля грубки. Як глянула до порога — пізнала дочку, простягла до неї руки та так і впала на холодний кожух...

-=т Донечко моя!,. Приїхала...

— Чого ж ви плачете, мамо?

— Дарма... Скучила я за тобою.

— А ти казала — не привезу. Привіз. Получай дочку,— сказав жартівливо батько.— Ну, ви ж тут гомоніть, а я коней відправлю до стайні.— І вийшов.

— Схудла ги, змарніла,— говорила мати, оглядаючи дочку. А сама хустку на ній розв'язує, дивиться гак, наче вік її не бачила. Тетяна теж зворушена, і сльози у неї в очах, як у матері, і обіймає вона стареньку за плечі, пригортає до себе.

— Скучила я за вами, дуже скучила, мамо. А мати ще дужче в сльози.

— Може, тобі там погано? Може, вдома залишишся, щоб я тебе бачила, щоб ти при мені жила?

Посміхнулася Тетяна.

— Не погано мені. Я коли вивчусь, приїду до рідного села, тут працюватиму.

— Журба мене, Таню, сушить. Багато думаю про тебе. У снах тебе часто бачу. Та сни все нехороші. Поплачу на самоті...

— Ой мамо! — промовила Тетяна і знову обійняла стареньку.— Чого ж вам плакати? І не змарніла я зовсім. Яка була, така й є.— Вона оглянула хату.— А де ж Олена?

Саме в цю хвилину відчинилися двері. З великим кулем соломи увійшла знадвору сестра.

— Олено, здрастуй! — скрикнула Таня і помітила, а може, тільки здалося, що в очах сестри спалахнув страх.

— Приїхала...— промовила Олена не своїм голосом і кинула солому біля грубки.

Обійняла її Тетяна, цілує, в очі дивиться.

— Ми тебе ждали... Вчора батько па станцію їздив.

— Я така рада, така рада.— І справді, очі Тетяни сяяли щастям. Вона оглянула хату — все, як було: і дзеркальце, і фотографії на стінах, і

скриня, застелена тією ж скатертиною. Навіть пучечки безсмертника стоять так само між вікнами. Кожної осені вони зривали ці квіти разом з сестрою.

Заглянула Таня і до світлиці, хоч там ніхто не жив і було холодно так, що шибки рясно вкрилися візерунками. Зазирнула й на піч.

— Я тут спатиму,— сказала вона. Мати посміхнулася:

— Та я тебе на ліжко покладу, гору подушок тобі постелю.

— Не хочу. Тільки на печі. І грубку я сьогодні сама топитиму. Та сідай же біля мене, Олено, дай я на тебе подивлюся. Виросла ти, погарнішала.

— Я потім сяду. Треба ще води принести, корову порати.

— То ми удвох це зробимо. Де моя кофта старенька?

— Що ти, Таню? Не пущу! Тільки приїхала: не відпочила, не помилася з дороги... Та що б мені люди сказали? Олена й сама впорається.

— Впораюся.— Сестра взяла відра, коромисло, вийшла з хати.

— Сідай, я тобі насиплю борщу доброго. Чи, може, холодцю хочеш з хріном?

— Холодцю давайте.

Поки пообідала, стало смеркати.

Повернувся батько, обірвав з вусів і бороди крижані бурульки.

— От і знову вся сім'я вкупі,— сказав він, позираючи на Тетяну.

— Мама кажуть, що я схудла та змарніла... Правда?

— Трошки є. Та нічого, ми тебе за ці дні поправимо.

Батько засвітив лампу, мати завісила вікна перкалевими завісками. Увійшла знадвору Олена, щоки в неї — паче яблука рум'яні. Свіжа, здорова. Не боїться вона холоду, й не дошкуляє їй ніякий мороз. Глянувши на сестру, Тетяна подумала: "Розцвіла, хоч заміж віддавай".

— Уже попоралась? — спитала вголос і знову помітила, що сестра не витримала її погляду. "Чи вона мене соромиться? От чудна! За кілька місяців одвикла... Наче я їй чужа".

— Корову подою, а тоді вже й звільнюся,— відповіла Олена, беручи дійницю з теплою водою.

— Піду ж і я з тобою, подивлюсь па нашу Зорьку. Мабуть, вона мене забула.

Сестри попрямували до хліва. І тут, залишившись віч-на-віч, Тетяна спитала:

— Як же ти живеш, Олено? Як подруги?

— Та нічого. Ходимо на курси в агрогурток, та й у драматичному... Оце ставили "Наталку Полтавку".

Тетяні хотілося швидше дізнатися в сестри про Степана. Але незручно було про це питати одразу. Олена негарно про неї подумає. "Не встигла, мовляв, до хати зайти, а вже Степан їй на думці".

Тетяна підійшла до корови, почухала її під шиєю.

— Що, не забула мене? Ух ти, Зорька!

Корова простягала шию, а в дно дійниці било струменями тепле молоко, пінилося, парувало.

— Що я в тебе, Олено, хочу запитати...

— Про Степана... Він у селі,— сказала Олена, не припиняючи доїння.

— Я тебе дуже прошу... Сходи, скажи йому...

— Добре,— так само просто відповідала, навіть не глянувши в її бік.

Тетяна вийшла з хлівця. На заході ще жевріло небо, помережане голими вітами дерев.

Але вже засвічувались на ньому поодинокі зорі. Холоднішим ставало повітря.

Старі тополі стояли непоруїїїні, а на самих вершечках їхніх вмощувались на ночівлю дві галки.

В кіпці садиби лягли гори, заметені снігом. То звисали вони рудими кручами, то випинались дивовижними горбами, то утворювали яри з чорними й колючими кущами терну.

Вечоріло швидко.

— Таню, іди до хати, а то замерзнеш! — гукнула від хліва Олена.

— Я1 не мерзлячка,— відповіла сестрі й подумала: "Це ж вона занесе молоко до хати, піде пройтися на вулицю, а там забіжить до Стейана. Що він їй скаже? Може, одразу примчить до мене?"

Шкода, що Тетяна сама не зможе його побачити сьогодні, бо незручно якось перед батьками відлучатися з дому. Спитають: "А куди це ти, Тетяно?" Що вона їм відповість?

Вулиця була порожня. Пробіг собака з кудлатим хвостом, що в ньому ще з осені, мабуть, лишилися реп'яхи. Пройшла молодиця'з подними відрами води, привіталася до Тетяни.

— До батьків у гості?

— На канікули...

— Та то треба,— промовила жінка; повертаючи коромисло з одного плеча на друге, і пішла собі вулицею далі.

Повз двір гїроїхало кілька підвід з хмизом. Хмиз волочився по снігу, залишаючи слід. І знову спорожніла вулиця. Тетяна постояла Ще трохи' біля воріт та й пішла' до хати. Розтопила грубку, аж загуділо в трубі. Задиміло на плиті, а мати, набравши у жменю піску, посипала ним по залізних кружальцях.

Олена внесла молоко, процідила його в глечики, а тоді почала переодягатися.

— Куди це ти збираєшся? — спитала в неї мати.

— До колбуду. У нас хоровий гурток..

— Посиділа б вдома сьогодні. Сестра приїхала, ще' й не поговорили, не надивилися одна на одну, а ти вже біжиш. Обійдуться там без тебе. То драмгурток, то хоргурток, то агрогурток, та за цими гуртками й світлого вечора не бачить.

— Хай іде, мамо. Ми ще поговоримо з нею і надивимося одна на одну. Яка ж то буде робота, коли вона не прийде та ще хтось не прийде, — так же й гурток може розвалитися. Іди, Олено, йди.

І сестра пішла з дому. Цілий вечір її не було. Заснув батько, заснула вже й мати. Та не спала Тетяна. Хтось пройде вулицею, і лине звідти рипіння снігу. Тетяна прислухається: "Олена? Ні, не її кроки". Г дійсно, людина минала дворище, і поволі завмирала хода у тихій вулиці.

Тихо було і в хаті. "Ну, що вона* мені скаже? Напевне ж, бачила, розмовляла з ним. І де це вона так забарилась?"

Поволі минали1 години, і видавалися вони Тетяні довгими-довгими. Та ось, нарешті, рипнула хвіртка, гримнули сінешні двері, і до хати увійшла Олена. Повечеряла, не засвічуючи лампи.

— Оледо! — стиха покликала її Тетяна.—Лізь до меце на піч. Тут тдк тепло...

— Зараз.— І Олена почада скидати чоботи. А через кілька хвилин лягла поруч сестри, принісши з собою надвірний холод.

— Ой, які руки в тебе...

— Я зараз їх нагрію.

— Бачилася з ним?

— Бачилася.

— Ну й що? Сказала?.. Як він? Що він тобі?.. Не питаь нічого?

Олена помовчала, а потім, хвилюючись, зашепотіла:

— Нащо ти мене розпитуєш... Не требд... не можу я...— І на своїй руці Тетяна відчула її сльози. Вони вразили старшу сестру.

Що трддалоє{>? Посварилася з ним? Чи він образиз її негарними словами? Чи, може, почав зустрічатися з іншою дівчиною і Олеці боляче сказати про це сестрі?

— Олено, я хочу знати все.

— Не можу я... не питай,..— І вона несподівано заридала.

Прокинулась мати.

— Хто це плаче? Це тц, Олено?

— Спіть, мамо, спіть,— озвалась Тетяна.

Мати одразу затихла, а Олена, тамуючи сльози, затуляла подушкою обличчя.

— Як дитя маленьке. Ось я зустрінуся з ним, я йому чуба вискубу,— пробувала пожартувати Тетяна, хоч в душі її знялася буря. Плутались думки. Важке передчуття стискало серце.— Завтра про зсе мені розкажеш. Добре?

Олена заспокоїлась. Мовчала й Тетяна. І вже згодом, обіймаючи сестру, спитала в цеї:

— Аз ким же ти гуляєш, Олено? Хто твоє серденько зачепив?

Олена мовчала, тільки очі її, широко відкриті, пильно дивилися на старшу сестру.

— Соромишся мене? Я нікому не скажу. Ех ти! Я сьогодні як глянула на тебе, така ти стала гарна, аж заздрісно мені. Здорова, рум'яна, свіжа... Коли б я хлопцем була, закохалася б у тебе. Правду кажу.

— Будемо спати, Таню, пізно вже.

— Добре, але я хочу все ж таки знати, що він, як він, коли ти йому про мене сказала? Зрадів? Не помітила? Не сказав, де зустрінемось?

— Завтра ж до лісу ідемо... на лижах... І хлопці, й дівчата. Прогулянка у нас.

— І я з вами. Лижі мої збереглися?

— Є. Ми щонеділі на лижах їздимо. І переходи вже робили... Загартовуємо себе... А вечори великі, часу багато вільного, так ми гуртки різні відвідуємо, вчимося.— І, помовчавши трохи, сказала: — Ти з дороги втомилася, а я торочу тобі всяку всячину та заважаю спати.

— Ні, не заважаєш, Олено. Я залюбки тебе слухаю. Тетяна обійняла сестру, пригорнулася до неї, та й заснули

обоє на печі.

* *

Старі липи, могутні дуби, як богатирі, уквітчали собою круті горби. Синюваті тіні лягали від дерев на сніг, холодний, блискучий. Десь по-весінньому цвірінчали горобці. Глибокий заячий слід потягнувся до ліщини, обпетляв її, загубився на схилі.

У глибині лісу чути було виразний гомін, сміх, крики.

Раптом на крутому горбі з'явилася постать людини. Здалеку видавалася вона зовсім маленькою, і добрати було важко — чи то юнак, чи дівчина. На мить спинившись, людина махнула рукою, наче давала знак комусь, і враз, як вихор, зірвавшись з місця, помчала вниз. Дві яскраві смужки слалися на снігу.

Ось минає вона липи, минає дуб і ще один дуб, рогатчастий ясен, і тепер виразною стає дівоча хустка.

Та це ж Олена! Це ж вона, ловко петляючи між деревами, прокладає перший слід у долину!

А назустріч їй, з гори ще крутішої, зривається юнак у лижному костюмі. Ось перед ним горбок... злетів з нього в повітря, немов птах, з страшною швидкістю мчить до Олени, і спиняються вони обоє біля старої дупластої липи.

— Відстали наші,— сказав юнак, озираючись навколо.

— Таня звернула вліво. З цієї гори треба її виглядати,— промовила Олена.

Несподівано юнак обійняв її, поцілував у губи.

— Не треба, Степане!.. Тетяна може побачити...

— Хай бачить!

Не слухав, припав знову довгим поцілунком до вишневих губів.

Вирвалася з обіймів, рум'яна, сильна, молода.

— Не бійся. Я, може, сам їй про все скажу. Ну, зустрічався з нею, але ж я, мабуть, не любив її. Ти моїм серцем заволоділа... Ти дружиною моєю будеш. Не соромлюся я про це сказати всім хоч зараз...— І знову поцілував дівчину.

— Ой Степане, а вона ж тебе любить... знаю... Та як же я сестрі у вічі дивитимусь? Не треба... Не треба цього робити... Хай нічого про це не знає. Хай канікули проведе як слід, а потім ми їй напишемо.

Вирвалась з обіймів, засміялась:

— Лови! — І, забувши в цю хвилину про сестру, помчала, бистра, нестримна, як вітер. А за нею слідом Степан.

— О-го-го-го-го-о-о! — почувся з горба крик. І відповіла Олена звучним і сильним голосом:

— О-го-го-го-о-о!

Почули. Побачили. З'їжджають вниз, одна за одною. Хтось упав, зарившись у пухкий сніг, а хто саме — здалеку не вгадати.

А на тій горі, де стояв Степан, зібралися його товариші. Махне котрийсь руками, розганяючись, і — вниз. На тому пагорбі, де злітав у повітря Степан, злітають і вони. Ніхто не падає. Спритні, сильні, мчать між старими деревами, прокладаючи нові сліди. З криком зустрічають їх у долині дівчата.

Пильно стежить за подругами Олена, але не бачить серед них Тетяни.

— Дівчата,— спитала вона,— а де ж ви залишили мою сестру?

Тільки тепер всі звернули увагу, що Тетяни серед них не було.

— Та вона ж собі крутішу вибрала. Он ту,— повела дівчина рукою у протилежний бік гори, що по ній росли рідкі старезні дуби і де-не-де чорнів на білім снігу підлісок з ліщини.

Глянула туди Олена і зрозуміла одразу, що сестра могла бачити її з Степаном. Проте ж, щоб не видати себе остаточно, гукнула:

— Те-тя-но-о-о!

Далеко лісом покотилася луна, але ніхто на той голос не обізвався.

Подруги докірливо глянули на Олену, і вона, зрозумівши їх, почервоніла. Всім стало незручно. Всі чомусь замовкли.

— Те-тя-но-о-о! — гукнула Олена, але у відповідь тільки завмирала у хащах далека луна.

— Немає її тут,— промовив Степан і рушив перший, а за ним усі хлопці. Гулянка була зіпсована. Особливо невдоволені були дівчата. Всі вони знали, що Степан проводить вечори тепер з Оленою, і їм не хотілося, щоб довідалась про це старша сестра.

Багатьом було шкода Тетяни.

Засуджували вони Степанову поведінку, дорікали й Олені:

— Даремно ти, Олено, з ним зустрічаєшся... Може, він і тебе покине...

— Сама не знаю, як воно сталося, а тільки без нього не було б мені тепер життя,— сказала Олена, вперше не побоявшись ні подруг, ні поганої слави, яка може піти по селу.

Дівчата притихли.

— Уже й сердишся,— сказала одна з них лагідніше.— Ми ж тільки тобі радимо, як краще. Щоб сестрі не так боляче...

— Сама знаю. Душа моя не з каменя... Але чим я можу їй зарадити? Не любить... і не любив її Степан... Товаришували тільки...

— Поїхали, дівчата! — промовила одна з подруг, щоб,припинити цю розмову.— А то відстанемо. Бач, уже де хлопці.

На снігу снувалися сліди від лиж. Нерухомі й величні стояли дерева. На зимовому дубі злегка шуміло сухе, неопадаюче листя. Там сварились між собою горобці.

Тільки надвечір повернулася додому Олена. Мати поралась на подвір'ї. Батько кудись пішов. У хаті біля вікна сиділа Тетяна. Цокнула клямка на дверях, і Олена переступила хатній поріг. Зустрілися очі, наче стріли. Вихором злітали думки в кожної. Першою одвела свій погляд Тетяна, і Олена зрозуміла одразу: "Все бачила, все знає... Ну що ж, не треба брехати... Спи^ тає — розкажу". Але Тетяна, нічого не спитавши в неї, почала сама розповідати:

— І трапиться ж таке лихо! Розумієш, зачепилася за кущ ліщини, упала та коліном об пеньок. І де він там узявся? Бачиш, який синець. То я вже тоді, щоб не турбувати нікого, повернулася додому. А ви далеко були?

Олена дивилась па сестру, а душу обдавав холод. "Може, не бачила? Може, й справді нічого не бачила?" Тетяна глянула в обличчя сестрі ясними очима і з помітним здивуванням перепитала:

— Чого ж ти мовчиш?

— А що?

— Питаюся, чи далеко були?

— Коло лісового куреня.

— Втомилася дуже? Сідай, я тобі дам обідати — І Тетяна витягла з печі горщик, насипала борщу в миску, поставила на стіл.

— Нащо ти?.. Я сама...

— Хочу тебе пригостити. Ти ж у мене сестричка он яка — спортсменка найкраща.

"Ні,— подумала Олена,— не бачила вона, як Степан мене цілував", І їй одразу стало легше на душі. Уголос же відказала:

— Хвалиш, а хто мене вчив? Ти у нас найкращою спортсменкою була. Ти навіть на районних змаганнях першість брала... 1 в область тебе посилали.

— Люблю лижі. Та щоб гора крута, та летіти так, щоб аж дух забивало. А сьогодні не довелося. Трапиться ж пеньок!

Олена переконувалась остаточно, що сестра нічого в лісі не помітила, але дивно, ні єдиним словом не згадувала вона більще за Степана.

Минуло кілька днів. Вечорами на вулиці гуляли дівчата, співаючи пісень. Тетяна залюбки їх слухала. Бувала у подруг, заходили й вони до неї. І тоді веселіше ставало в хаті. Посміються, пожартують. Та, бува, поставить на стіл патефон, вибере пластинку, і підуть дівчата до танцю.

А потім заспівають пісень, заспіває разом з ними й Тетяна. А там і мати підтягне. Та часом почне такої, що ніхто з молоді й не знає. А пісня гарна, старовинна...

— Навчіть нас; тітко, навчіть.

Посідають навколо матері, просять. То й заведе вона, а всі слухають, переймають ті слова і мелодію. Л потім з'явиться на столі самовар, почнуть дівчата чаювати.

Яких тільки— тут не наслухаєшся розмов: і про Мавзолей Леніна, і про Москву-ріку, і про чудесне московське метро, музеї та театри.

— Тепер люди молоді скрізь бувають. Все їм доступно. А я вік прожила, ніде не була, нічого по бачила.

— Ще побуваєте. Навесні до мене в гості приїдете,— озивається Тетяна,— я вам покажу, мамо, Київ. І в музеї поведу, і в театри.

— Добре. Ми з батьком приїдемо.

— А я в Кремлі була,— озивається одна з подруг. На сіренькій кофточці в неї сяє Золота Зірка і орден Леніна—нагорода за високі врожаї цукрових буряків.

Гарні подруги в Тетяни. Прийдуть, розважать, і тоді наче саме щастя завітає в хату. Весела й Тетяна. А розійдуться дівчата — засумує. І хоч матері нічого не ґоворить, та мати сама бачить: щось на серці у дочки лежить тяжким каменем. Особливо в такі хвилини боліло материнське серце. А вчора Тетяна, топлячи в грубці, сказала:

— Я, мамо, післязавтра вирушатиму з дому.

— Уже? — тільки й промовила мати і зів'яла одразу.— Ти ж казала — на два тижні приїхала, а сьогодні восьмий День тільки минає.

— Треба, мамо... У мене справи... Не можна довше гостювати.

І замовкли обоє.

Повернувся батько. Поскаржилась йому мати:

— Наша Таня збирається виїжджати.

Допитливо глянув на дочку, але вона, не сміючи подивитися йому в очі, промовила:

— Треба. У мене діла невідкладні... Дістаньте, тату, коней.

— Добре, дочко,— відказав батько і зажурився, замовк.

А через день ситі коні стояли біля двору. З слізьми на очах прощалася мати з дочкою, і сльози ті ятрили Тетяні серце.

— Ну, буде вже, буде... Приїду літом, гостинця привезу.

— Не треба мені гостинця. Ой донечко ж моя, та знову ж я тебе не бачитиму... Та знову ж буду журитися за тобою.

— Ну, годі, стара,— озвався, кашляючи, батько.— А то ми до поїзда запізнимось.

Мовчки стояла біля скрині Олена. Підійшла до неї сестра, глянула в очі, і та винувато схилила голову.

— До побачення, Олено! — промовила тихо.

Підвелися довгі вії, затріпотіли, як крильця пташині. Обвила руками сестру, затремтіла вся, заридала...

— До побачення, Олено... Не треба... Я все розумію... Бажаю тобі щастя, від щирого серця... як сестра.— І вона поцілувала її.— А тепер підемо, тату.

За кілька хвилин вони вже минали криницю, а потім виїхали за село. Праворуч від дороги залишились круті горби з старезними деревами, на яких чорніли грачині гнізда. А потім зникли гори. І ліс уже не виділявся окремими деревами, а чорнів вузенькою смужкою, оповитою туманом.

Мовчав батько, мовчала й Тетяна. В очах її була така глибока туга, що здавалось — от-от упаде вона на сани, і ридатиме, і кричатиме від болю, що вогнем пече зранене серце.

Швидко бігли коні. Скрипів під полозками сніг. Холодний вітер, немов голками, колов у щоки. Батько не повертався до неї, нічого не питав. Тетяна бачила тільки його широкі плечі, зігнуту спиину. Вона розуміла — боляче йому і соромно перед людьми. Всі студенти гостюватимуть вдома ще кілька днів, а він уже ось одвозить її, наче вона чужа йому, не рідна...

Проїхали молоденький лісок — з'явились пристанційні осокори.

— Семафор відкритий,— сказала Тетяна,— поспішаймо. Батько цьвохнув коней батіжком. Поки доїхали, а тут уже й

поїзд прибув.

Все ж встигла взяти квиток.

І чомусь так недоречно пригадалося прощання з Степаном, коли вона вперше вирушила до Києва. Зараз тут його не було. Лише стояв на

пероні схвильований батько. Комір кожуха в нього посивів зовсім. На бороді й вусах понависали крижані бурульки.

— До побачення, тату! — І очі її мимоволі запливли сльозами.

— Я розумію,— сказав зворушений батько,— розумію, чого ти виїжджаєш раніше. Серцю не закажеш... Любить вона його... А ви обоє мої діти, обох вас шкода...— І він одвернувся.

— Прощайте, тату!

Тетяна відчула на своїй щоці холодні крижинки.

— Не забувай, дочко... є в тебе батько, є в тебе мати...

— Приїду. На літні канікули ждіть мене... Приїду... Вдарило два дзвінки. Пролунав над полями гудок паровоза,

і поїзд поволі рушив від станції.

На пероні стояв батько, сумними очима проводжаючи поїзд. Ось за поворотом зник паровоз, зник останній вагон, і тільки виднілися ще густі клубки диму, що, припадаючи до засніжених обочин, танули й розвіювались непомітно...

Січень, 1941